

พระเครื่อง: ประดิษฐกรรมพุทธศาสนาที่แฝงนัยยะการเมือง
Buddhist Amulets: Religious Artifacts and Their Latent Political Significance

นรพัชร เสาธงทอง

ปริณุต ไชยนิชัย

ลักขณา รุ่งโรจน์

พัฒนพงษ์ ธงหาร

วารินทร์ จันทรัตน์

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ

Norapat Soathongtong

Parinut Chaiyanich

Lakkana Rungrot

Pattanapong Tonghan

Warin Jantararat

Rajamangala University of Technology Suvarnabhumi

E-mail: norapat8357@gmail.com

รับบทความ: 4 มีนาคม 2569; แก้ไขบทความ 29 มีนาคม 2569; ตอรับบทความ: 31 มีนาคม 2569

Received: March 4, 2026; Revised: March 29, 2026; Accepted: March 31, 2026

บทคัดย่อ

การที่ผู้สะสมพระเครื่องและเครื่องรางในปัจจุบันขาดความเข้าใจในการสื่อความหมายทางการเมือง ทำให้การตีความวัตถุประสงค์ของพระเครื่องและประดิษฐกรรมทางศาสนาแตกต่างกันออกไปในแต่ละพื้นที่ งานวิจัยชิ้นนี้จึงมีวัตถุประสงค์คือ 1) เพื่อศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของพระเครื่องในสังคมไทย 2) เพื่อวิเคราะห์นัยยะทางการเมืองที่สะท้อนผ่านประดิษฐกรรมทางพุทธศาสนา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้การศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์โดยใช้แบบสอบถามกึ่งโครงสร้าง จากผู้ให้ข้อมูลหลัก 18 คน และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม

ผลการวิจัย พบว่า 1) พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของพระเครื่องในสังคมไทย มีจุดเริ่มต้นจากการสร้างพระพิมพ์ยุคทวารวดี พบพระพิมพ์ที่สร้างจากวัสดุและเทคโนโลยีที่สอดคล้องกับภูมิภาคที่ทำการจัดสร้าง จึงสามารถศึกษาและทำความเข้าใจถึงกระบวนการผลิตและขยายความไปถึงบริบทการเมืองและบริบทแวดล้อมในช่วงยุคสมัยดังกล่าวได้ 2) เพื่อวิเคราะห์นัยยะทางการเมืองที่สะท้อนผ่านประดิษฐกรรมทางพุทธศาสนา พบว่าการเสียดุลทางโครงสร้างอำนาจของรัฐซึ่งประกอบไปด้วยโครงสร้างทางการเมือง เศรษฐกิจ และกฎหมาย ได้เปิดช่องให้เกิดการสะสมอำนาจของท้องถิ่นหรือระบบภูมิภาคนิยม จนทำให้เกิดการขัดแย้ง การเสียดุลด้วยวิธีการต่างๆ ประดิษฐกรรมทางศาสนาจึงเป็นหนึ่งในภาพสะท้อนของการเสียดุลและฉายภาพของการควบคุมทางการเมืองและจัดระเบียบสังคมโดยใช้ประดิษฐกรรมทางศาสนาเป็นสื่อกลาง

สรุปว่า การศึกษานัยยะทางการเมืองของประดิษฐกรรมทางศาสนาประกอบด้วย ด้านประวัติศาสตร์การเมือง ด้านการเมืองแบบภูมิภาคนิยมและด้านปรัชญาศาสนา ความซ้อนทับกันของมิติทั้งสามนี้ทำให้เกิดพระเครื่องสากล ได้แก่ พระเบญจภาคีที่เป็นมาตรฐานวงการพระเครื่องส่วนกลาง และพระเครื่องในแต่ละภูมิภาคที่มีรายละเอียดปลีกย่อยแตกต่างกันไปในแต่ละภูมิภาค

คำสำคัญ: พระเครื่อง; ประดิษฐกรรมพุทธศาสนา; นัยยะการเมือง; สังคมไทย

Abstract

The fact that collectors of amulets and religious artifacts today lack understanding of the political meanings conveyed by them leads to different interpretations of the purpose of amulets and religious artifacts in different areas. This research therefore aims to (1) study the history of amulets in Thailand and (2) study the political implications through Buddhist artifacts. It is qualitative research using document study, interviews using a semi-structured questionnaire from 18 key informants, and participatory observation.

The findings revealed that: 1) To study the historical development of amulets in Thai society. These amulets were found to be made from materials and technologies consistent with the region where they were created, allowing for the study and understanding of the production process and extending to the political and environmental context of that era. 2) Analyzing the political implications reflected in Buddhist artifacts were found to be related to the imbalance in the power structure of the state, which consists of political, economic, and legal structures. This opened the door to the accumulation of local power or regionalism, leading to compensation for this imbalance through various methods. Religious artifacts are therefore one of the reflections of this imbalance and show the image of political control and social organization using religious artifacts as a medium. From the study, three issues can be presented: the political history aspect, the regionalism aspect, and the religious philosophy aspect.

In summary, the study of the political implications of religious artifacts encompasses aspects of political history, regionalism, and religious philosophy. The overlap of these three dimensions gives rise to universal amulets, such as the Benjapakee (five most revered amulets) which serve as the central standard for amulet collecting, and regional amulets with distinct details that vary from region to region

Keywords: Buddhist Amulets; Religious Artifacts; Political Symbolism; Thai Society

บทนำ

ศาสนาพุทธเป็นศาสนาที่คนไทยส่วนใหญ่นับถือสืบเนื่องกันมาเป็นระยะเวลานานนับพันปี หลักคำสอนในพุทธศาสนาที่เรียกว่า “พุทธธรรม” มีความสำคัญต่อสังคมไทยอย่างมากในฐานะที่เป็นรากฐาน ความรู้ ความเชื่อ กำหนดความคิดและแสดงออกในเรื่องคุณค่าของชีวิตเป็นเป้าหมายและวิถีชีวิตในฐานะปัจเจกบุคคลและเป็นหลักพื้นฐานในฐานะองค์ประกอบรวมของสังคมไทย (สุภาพรณ ฦ บางช้าง, 2535) พุทธศาสนามีความเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวพุทธในฐานะที่เป็นสถาบันหนึ่งของสังคมที่มีความสำคัญและเป็นสัญลักษณ์แห่งความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของชาติ เป็นที่มาและถ่ายทอดวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีของชาติไทย (สมบุรณ์ สุขสำราญ, 2527) สังคมหลังสมัยใหม่ที่ประกอบไปด้วยวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีกำลังเจริญรุดหน้าไปอย่างรวดเร็ว แต่ความเชื่อท้องถิ่นที่ผูกพันกับแนวคิดทางศาสนากลับหาได้ลดทอนความสำคัญลง

แต่อย่างไร “ความรุดหน้าทางเศรษฐกิจอุตสาหกรรมที่พัฒนาไปพร้อมๆ กับเทคโนโลยีแบบไฮเทคอันเป็นเรื่องของความทันสมัยทันโลกที่ใครๆ ก็ยอมรับ แต่เหตุไฉนบ้านเมืองจึงเต็มไปด้วยวัตถุที่เป็นเครื่องรางของขลังที่เป็นสัญลักษณ์ของความมั่งคั่งไร้เหตุผล อันมักพบเห็นในสมัยที่บ้านเมืองยังล้าหลังและด้อยการศึกษา จากปรากฏการณ์ทางสังคมเช่นนี้ทำให้คิดว่าน่าจะมีอะไรบางอย่างที่เกิดความไม่สมดุลขึ้นในระบบวัฒนธรรมของคนไทย” (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2537) การเติบโตทางการเมือง เศรษฐกิจและสังคมอย่างรวดเร็วยังส่งผลให้เกิดความซับซ้อนในเชิงโครงสร้างที่กำลังเติบโตไปในทิศทางที่ไม่สมดุล จึงทำให้เกิดกระบวนการทางสังคมที่เสมือนกับการปรับตัวเพื่อตั้งสมดุลให้กลับมาอีกครั้ง (อภิญา ฉัตรช่อฟ้า, 2568) แสดงให้เห็นว่าการเร่งพัฒนาจนทำให้เกิดการเสียสมดุลขององค์ประกอบทางสังคมต่างๆ ทำให้ประชาชนต้องหันไปแสวงหาที่พึ่งทางจิตใจมากยิ่งขึ้นจนเกิดการสร้างสัญลักษณ์หรือประติมากรรมทางศาสนาขึ้นมาเพื่อทำการยึดเหนี่ยวจิตใจ ไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบของพระพิมพ์โบราณ พระเครื่อง พระบูชา ตลอดจนเครื่องรางต่างๆ ตามความนิยมในแต่ละภูมิภาค โดยมีลำดับความเป็นมาดังนี้ “พระเครื่องที่มีมาแต่ก่อนกรุงรัตนโกสินทร์ก็มีตั้งเยอะ เช่น พระรอด พระเปิม พระหุยาน... แท้จริงแล้วพระเหล่านั้นคือพระพิมพ์ แต่มาถูกกำหนดให้เป็นพระเครื่องกันในสมัยรัตนโกสินทร์นี้เอง ขณะนี้เราไม่อาจทราบได้ว่าสมัยเมื่อมีการสร้างพระเหล่านั้นขึ้นนั้น ผู้ที่สร้างเขาเรียกว่าอะไร แต่ที่เรียกว่าพระพิมพ์ก็เพราะดูจากการที่เป็นของผลิตมาจากแม่พิมพ์เป็นสำคัญ เพราะพระเหล่านั้นมักพบรวมอยู่กับแม่พิมพ์” (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2537) โดยวัตถุประสงค์ในการจัดสร้างทั้งในแง่มนต์ที่เกี่ยวข้องกับการสืบทอดพุทธศาสนาและการสร้างบุญกุศลเป็นสำคัญ โดยจำนวนในการสร้างนั้นจะมีความสอดคล้องกับจำนวนที่เป็นสิริมงคลตามความเชื่อของคนไทยที่ตกทอดกันมา

ในศิลาจารึกในสมัยอยุธยาว่าสร้างพระเท่าจำนวนวันเกิดแล้วฝังในพระเจดีย์เพื่อการต่ออายุของตัวเองหรือไม่ก็เพื่อการต่ออายุของพระพุทธศาสนาโดยการทำพระพิมพ์เป็นเรือนพันเรือนหมื่นฝังในพระเจดีย์ ซึ่งก็ตรงกับความเป็นจริงที่บรรดาพระพิมพ์ที่เรียกเป็นพระเครื่องทั้งหลายเหล่านั้นล้วนเป็นของที่ได้มาจากการขุดกรุพระเจดีย์แทบทั้งสิ้น (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2537) การขุดกรุเจดีย์หรือการค้นพบพระเครื่องนั้นมักจะพบควบคู่ไปกับเครื่องราง ซึ่งเชื่อว่ามีศักดิ์สิทธิ์เช่นเดียวกันกับพระเครื่อง หากแต่เครื่องรางนั้นยังมีวัตถุประสงค์การจัดสร้างที่แตกต่างกันออกไปตามแต่ชนิดของเครื่องราง มีทั้งเครื่องรางตามธรรมชาติที่เรียกว่าคตหรือเขาสัตว์ งาช้าง และเครื่องรางที่มนุษย์สร้างขึ้น (อุทัย จันทรรัตนกานต์, 2568) ในสังคมไทยการนำพระพิมพ์มาเป็นเครื่องรางที่เรียกว่าพระเครื่องนี้เป็นของที่เกิดขึ้นทีหลัง เพราะไม่พบหลักฐานทางเอกสารที่กล่าวถึงในสมัยกรุงศรีอยุธยาแต่อย่างใด ดังเห็นได้ง่ายๆ จากวรรณคดีเรื่องขุนช้างขุนแผนที่คาบลูกคาบดอกกันระหว่างสมัยอยุธยากับกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เมื่อกล่าวถึงการใช้คาถาอาคมในการสู้รบของขุนแผน พลายงาม พลายชุมพล ตลอดจนคนอื่นๆ ที่เป็นคู่ต่อสู้ดังเช่นการเตรียมตัวของพลายชุมพลตอนปลอมตัวเป็นมอญใหม่เพื่อไปรบกับพระไวยว่า “ใส่เสื้อยันต์ย้อมว่านยา” (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2537) คติการใช้เครื่องรางในสมัยโบราณนั้นอาจจะมีความนิยมมากกว่าพระเครื่องก็เป็นได้เพราะพระนั้นเป็นของสูง คนไทยสมัยโบราณจึงไม่นิยมนำมาคล้องคอ การใช้เครื่องรางที่มีรูปลักษณะอื่นที่มิใช่พระจึงน่าจะเป็นทางออกที่เหมาะสม จึงมีการพบเครื่องรางไม่ว่าจะเป็นแผ่นยันต์ ผ้ายันต์ เสื้อยันต์ เบี้ยแก้ ตะกรุด ฯลฯ แตกต่างกันไปในแต่ละภูมิภาค

จนกระทั่งในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงมีการเปลี่ยนแปลงเพราะอิทธิพลแนวคิดใหม่ๆ ที่มาจากทางตะวันตก ดังจะเห็นได้ว่าพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเอง ก็ทรงมีบทบาทหลายอย่างในการเปลี่ยนแปลงประเพณีพิธีกรรมบางอย่าง โดยทรงอ้างเหตุผลที่เป็นวิทยาศาสตร์ประกอบ ดังเช่นที่ทรงอธิบายเรื่องพระบรมธาตุปฏิหาริย์ว่าเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติเป็นต้น (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2537)

ในช่วงต้นรัตนโกสินทร์ที่มีการเปิดประเทศนั่นเองที่มีการเคลื่อนย้ายพระพุทธรูปและรูปเคารพที่ศักดิ์สิทธิ์ตามวัดวาอารามที่ร้างและจากที่ต่างๆ มายังกรุงเทพฯ อย่างกว้างขวางและเริ่มนำพระเครื่องและพระพิมพ์มาสะสมหรือบูชาไว้ในบ้าน (อภิญา ฉัตรช่อฟ้า, 2568) จนกระทั่งในยุคปัจจุบันนี้ประดิษฐ์กรรมทางศาสนาต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นพระพิมพ์ พระเครื่อง พระบูชาและเครื่องรางต่างๆ ถูกทำให้กลายเป็นธุรกิจหรือที่เรียกกันว่าพุทธพาณิชย์ จนตลาดพระเครื่องมีการเติบโตไปถึงต่างประเทศ ประชาชนเป็นจำนวนมากหันมาสะสมพระเครื่องและพระเครื่องหรือประดิษฐ์กรรมทางศาสนาที่เคยเป็นตัวกลางในการเชื่อมต่อระหว่างสังคมมนุษย์กับสิ่งที่อยู่เหนือธรรมชาติกลับถูกทำให้กลายเป็นสินค้าไป “การขยายตัวทางธุรกิจนี้เกิดจากความนิยมและต้องการวัตถุเหล่านั้นหาได้มีความเข้าใจความหมายที่แท้จริงของพระเครื่องไม่ ความเข้าใจพุทธธรรมของคนไทยเจือจางลง ความสำคัญของพุทธธรรมในสังคมไทยปัจจุบันถูกรอบงำด้วยกระแสวัตถุ...น้อยคนที่จะถือว่าพระพุทธรูปหรือพระเครื่องเป็นเพียงสัญลักษณ์แทนองค์สัมมาสัมพุทธเจ้า ส่วนใหญ่จะนับถือเสมือนบุคคลที่มีชีวิตจิตใจ มีการถวายสิ่งของต่างๆ บนบานขอสิ่งนั้นสิ่งนี้” (ฉัตรชัย เมืองฤทธิ์, 2568)

การที่พระเครื่องและเครื่องรางในฐานะของประดิษฐ์กรรมทางศาสนาของแต่ละภูมิภาค รวมไปถึงการสื่อนัยยะทางการเมืองในแต่ละช่วงเวลา ทำให้ผู้วิจัยเห็นว่าสมควรศึกษาประเด็นที่เกี่ยวข้องกับความเป็นมาที่ถูกต้องและการหานัยยะแฝงการเมืองของพระเครื่องหรือประดิษฐ์กรรมทางศาสนา เพื่อทำการสื่อความหมายที่ถูกต้องให้แก่ผู้สนใจ ท่ามกลางภาวะวิกฤติการเมืองและเศรษฐกิจของประเทศ

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของพระเครื่องในสังคมไทย
2. เพื่อวิเคราะห์นัยยะทางการเมืองที่สะท้อนผ่านประดิษฐ์กรรมทางพุทธศาสนา

ระเบียบวิธีการวิจัย

การศึกษาเกี่ยวกับ พระเครื่อง: ประดิษฐ์กรรมพุทธศาสนาที่แฝงนัยยะการเมือง ผู้ศึกษาได้กำหนดรูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ ดังต่อไปนี้ดังนี้

1. กลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

โดยศึกษาจากเอกสาร การสัมภาษณ์ การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม ผู้ให้ข้อมูลหลัก 18 คน ใช้การสัมภาษณ์แบบเฉพาะเจาะจง ประกอบไปด้วยนักวิชาการรัฐศาสตร์ รัฐประศาสนศาสตร์ที่ศึกษาและสะสมพระเครื่อง 9 คน ประชาชนผู้มีความรู้ด้านพระเครื่องและมืองค์ความรู้ด้านพระเครื่องในแต่ละภูมิภาค 6 คน (ภาคละ 1 คน) นักวิชาการด้านศาสนา 3 คน ร่วมกับการรวบรวมข้อมูลและเอกสารที่เกี่ยวข้อง

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ประกอบด้วย 1) แบบศึกษาเอกสาร 2) แบบสัมภาษณ์ชนิดกึ่งโครงสร้าง 3) แบบสังเกตการณ์ทดลองใช้เครื่องมือจากกลุ่มตัวอย่าง 12 คน เพื่อปรับปรุงแบบสัมภาษณ์ให้เที่ยงตรงมากขึ้น การตรวจสอบความถูกต้องเชิงเนื้อหาโดยการด้วยการให้ผู้เชี่ยวชาญหรือผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาที่เกี่ยวข้องช่วยตรวจสอบว่าแนวคำถามนั้นครอบคลุมตามวัตถุประสงค์การวิจัย

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้อง ร่วมกับการสัมภาษณ์และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม เน้นการศึกษาในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับประติสฐกรรมทางพุทธศาสนา โดยเน้นศึกษาในมิติการเมืองเป็นหลัก โดยมีบริบทอื่นๆ เป็นบริบทย่อย

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

การเรียบเรียงข้อมูลแบบพรรณนาเพื่อบรรยายความเกี่ยวข้องของชุดข้อมูล

ผลการวิจัย

1. พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของพระเครื่องในสังคมไทย พบว่า ความหมายของพระเครื่องที่เรียกกันอยู่นี้คงมาจากคำว่าเครื่องรางของขลังนั่นเอง หรือจะเรียกรวมว่าพระเครื่องรางก็ได้ เครื่องรางเป็นของที่มีมานาน อาจคู่มาับพัฒนาการของมนุษย์ทุกชาติทุกภาษาก็ว่าได้เพราะเรื่องของความเชื่อเป็นสถาบันอย่างหนึ่งที่สัมพันธ์กับความเป็นมนุษย์ของคนเรา เป็นสิ่งจำเป็นในการป้องกันภัยอันเกิดจากการกระทำของสิ่งนอกเหนือธรรมชาติที่มนุษย์ควบคุมไม่ได้ด้วยวิธีการที่เป็นเหตุเป็นผลทางวิทยาศาสตร์ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2537) ผู้วิจัยจึงแบ่งประเด็นนำเสนอ ดังนี้

1.1 ความเป็นมาของพระพิมพ์ ที่เรียกพระพิมพ์ว่าพระพิมพ์ก็เพราะดูจากการที่เป็นของผลิตมาจากแม่พิมพ์เป็นสำคัญ เพราะพระเหล่านี้มักจะพบรวมอยู่กับแม่พิมพ์และการที่เขพิมพ์พระดังกล่าวนี้ขึ้นมาก็มีวัตถุประสงค์เพื่อการบุญเป็นสำคัญ ดังเห็นได้จากการฝังหรือเก็บไว้ในสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ในศาสนา หาได้เอามาเก็บไว้เป็นของส่วนตัวในบ้านเรือนไม่ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2537) โบราณวัตถุที่ได้จากการขุดหรือตกแต่งโบราณสถานหรือตามวัดโบราณนั้นกลุ่มผู้นิยมสะสมจะเรียกว่าพระกรุหรือทางวิชาการเรียกว่าพระพิมพ์ ที่เรียกเช่นนั้นเพราะขุดขึ้นมาได้จากในกรุหรือพื้นที่ที่เตรียมไว้สำหรับบรรจุพระพิมพ์เพื่อสืบทอดพุทธศาสนา (อุทัย จันทรรัตน์กานต์, 2568) พระพิมพ์ที่พบในกรุตามเจดีย์สมัยโบราณ แต่ในยุคปัจจุบันนี้มักจะเรียกรวมกับพระที่สร้างสืบเนื่องกันต่อมาหลายยุคสมัยว่าพระเครื่องและเครื่องราง จะมีนักสะสมจำนวนหนึ่งเท่านั้นที่เข้าใจความแตกต่างนี้ (การันย์ พรหมแก้ว, 2568) ในสังคมไทยการนำพระพิมพ์มาเป็นเครื่องรางที่เรียกว่าพระเครื่องนี้เป็นของที่เกิดขึ้นที่หลังก็เพราะไม่พบหลักฐานทางเอกสารที่กล่าวถึงในสมัยกรุงศรีอยุธยาแต่อย่างใด (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2537)

1.2 ความเป็นมาของพระเครื่อง คนในสมัยก่อนเน้นกาลเทศะในเรื่องอะไรที่ศักดิ์สิทธิ์และอะไรที่สาธารณ โดยเหตุนี้เวลาสำรวจและศึกษาหลักฐานทางโบราณคดีแต่สมัยก่อนกรุงรัตนโกสินทร์ขึ้นไป จึงไม่พบเห็นบรรดาวัตถุศักดิ์สิทธิ์ในบริเวณที่เป็นที่อยู่อาศัยของบุคคลที่เป็นสามัญชนเลย แม้กระทั่งบริเวณที่เชื่อกันว่าเป็นวังของกษัตริย์และเจ้านาย ยกเว้นแต่ว่าวังหรือพระราชวังนั้นจะถูกยกให้เป็นวัด (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2537) จนกระทั่งรัชกาลที่ 4 จึงเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงอีกครั้งเนื่องมาจากการคุกคามจากมหาอำนาจตะวันตกสามารถสรุปได้ว่า

1.2.1 การปรับตัวของพุทธศาสนา สิ่งที่น่าจะมีอิทธิพลที่ทำให้เกิดพระเครื่องหลายๆ รูปแบบในสังคมไทยที่แท้จริงก็คือ “พระกริ่ง” ซึ่งนับเป็นพระเครื่องรางของขลังขนานแท้ พระกริ่งเป็นผลผลิตที่เกี่ยวข้องกับระบบความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับลัทธิตันตริกในพระพุทธศาสนาฝ่ายมหายานที่แพร่หลายในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ตั้งแต่สมัยลพบุรีลงมา (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2537) พุทธศาสนาแบบเถรวาทได้เข้ามาแทนที่แนวคิดแบบมหายานแบบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยรับแนวคิดดังกล่าวมาจากลังกาทวีปกลายเป็นนิยายที่

สำคัญในประเทศไทย รวมถึงการผนวกรวมแนวความคิดทางพุทธศาสนาทั้งแบบมหายาน แบบเถรวาท และความเชื่อดั้งเดิมในเรื่องของภูติผีปิศาจและคติชนวิทยายังคงทำให้เกิดแนวคิดแบบผสมผสานระหว่างนิยายและความเชื่อท้องถิ่นที่ยังต้องการความสุขทางโลกหรือโลกียะควบคู่ไปกับการหลุดพ้นทางศาสนา (อุทัย จันทรรัตน์ กานต์, 2568) ในขณะเดียวกันการที่ไม่เข้มงวดในเรื่องการแสวงหาความสุขทางโลกียะ ก็ทำให้ความรู้สึที่แบ่งแยกกันระหว่างความศักดิ์สิทธิ์และความสาธารณเบาบางลงไปแล้วโน้มเข้ามาผสานกันได้ ด้วยเหตุนี้พระกริ่งจึงเป็นเรื่องของพระพุทธรูปหรือรูปเคารพในทางพระพุทธศาสนาที่คนนำเข้าบ้านได้ หรือนำติดตัวไปไหนมาไหนได้เช่นเดียวกันกับสิ่งที่เป็นเครื่องรางของขลัง อย่างไรก็ตามพระกริ่งที่น่าจะเป็นต้นเค้าที่แท้จริงของพระเครื่องนั้นก็มิมีลักษณะที่แตกต่างไปจากจากบรรดาเครื่องรางของขลังในระบบความเชื่อทางไสยศาสตร์ทั่วไป (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2537) การผนวกรวมแนวคิดระหว่างความเชื่อในท้องถิ่นซึ่งเคยนับถือผีเข้ารวมกับแนวคิดทางพุทธศาสนา ทำให้เกิดความเชื่อในลักษณะของพุทธผสมผีขึ้นมาคล้ายภาพสะท้อนของชาวกับด่า (อภิญา ฉัตรช่อฟ้า, 2568) การเกิดพระกริ่งขึ้นก็คือการนำเอาพุทธคุณผนวกกับเรื่องของไสยขาวนั่นเองและนี่คือต้นเค้าที่มาของการเกิดพระเครื่องขึ้น นับเป็นพัฒนาการในระบบความเชื่อทางไสยศาสตร์ที่เรียกว่าไสยขาวโดยแท้ ทั้งพระกริ่งและพระเครื่องที่เกิดขึ้นนั้นแตกต่างจากบรรดาวัตถุเคารพหรือวัตถุศักดิ์สิทธิ์ของไสยขาวที่มีมาก่อน ไม่ว่าจะเป็นผ้ายันต์ ผ้ายประเจียด แหวนลงอาคม หรือตะกรุด ในลักษณะที่ไม่ต้องเรียนรู้และระมัดระวังในเรื่องกฎเกณฑ์ให้เคร่งครัด จึงเหมาะกับคนทั่วไปที่จะนำติดตัวไปในที่ต่างๆได้ง่าย (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2537) การที่แนวคิดของพุทธศาสนาที่เข้ามาสู่ดินแดนสุวรรณภูมิ ทำให้เกิดการผสมผสานทางความคิดระหว่างพุทธศาสนาและแนวคิดทางคติชนวิทยาดั้งเดิม ร่วมกับแนวคิดแบบมหายานในเอเชียตะวันออก ทำให้เห็นถึงการผสมผสานทางความคิดที่จะนำไปสู่การสร้างอัตลักษณ์ในยุคสมัยต่อมา

1.2.2 การเปิดรับเทคโนโลยีในสมัยโบราณ ธรรมชาติของประวัติศาสตร์การเมืองโลก กลุ่มรัฐชายฝั่งนั้นจะเติบโตทางการค้าเนื่องจากเป็นเมืองท่าและได้รับเทคโนโลยีที่ทันสมัยจากเส้นทางการค้าทางทะเล ซึ่งประเทศไทยในอดีตเคยรุ่งเรืองจากการนี้และส่งผลต่อการปรับตัวของพุทธศาสนาโดยตรง (อภิญา ฉัตรช่อฟ้า, 2568) พระเครื่องในภาคใต้ในสมัยโบราณมักจะมีการผลิตจากโลหะ เข้าใจว่าน่าจะมีเทคโนโลยีที่ก้าวหน้ากว่ารัฐอื่นเพราะได้รับเทคโนโลยีสมัยใหม่จากการเป็นเมืองท่ารวมถึงการใช้วัสดุท้องถิ่น (การณย์ พรหมแก้ว, 2568) นอกจากนี้เทคโนโลยีกลุ่มลพบุรี-อยุธยา มีประเพณีที่คล้ายกันในการทำพระพิมพ์คือนิยมใช้โลหะผสมที่เรียกว่าชิน ซึ่งผู้รู้ส่วนใหญ่แบ่งออกเป็นชินตะกั่วและชินเงิน แต่จะต่างกันในเรื่องคุณภาพคือชินเงินดีกว่า แข็งกว่าและมีเงามากกว่า (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2537) การที่แต่ละภูมิภาคมีทรัพยากรแร่ธาตุในการสร้างพระพิมพ์ที่ต่างกัน นักสะสมพระเครื่องหรือพระพิมพ์จึงมีการกำหนดราคาแตกต่างกันไปโดยพิจารณาจากทั้งอายุการจัดสร้าง ศิลปะและความสวยงาม มูลค่าของวัสดุที่ใช้สร้าง ฯลฯ (บวร ขมขุนศรี, 2568) การที่อยุธยาเน้นพระพิมพ์ที่เป็นโลหะก็เพราะเป็นของทางเมืองหลวงที่มีความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีกว่าเมืองอื่นๆ จึงใช้สิ่งของที่แข็งแกร่งทนกว่า โดยเฉพาะพระพิมพ์ที่พบจากกรุวัดสำคัญๆ นั้น ทำด้วยชินเงินเป็นส่วนมาก (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2537) นอกจากนี้ระบบความเชื่อของสังคมท้องถิ่นยังคงส่งผลต่อพระเครื่อง โดยเฉพาะการนำวัสดุที่มีความเป็นสิริมงคลมาผสมผสานเพื่อจัดสร้างพระเครื่อง เช่น ปรอท โลหะที่มีความเป็นมงคลหลายชนิดมาผสมกันตามสัดส่วน ทำให้เกิดความหลากหลายของพระเครื่องเนื้อโลหะ (อุทัย จันทรรัตน์ กานต์, 2568) มีทั้งพระพิมพ์ชินเงินที่อาบปรอทและพระพิมพ์ที่มีการปิดทองด้วย ทำให้มองดูแล้วเป็นของใหม่อยู่เสมอ เรื่องการฉาบพระพิมพ์ด้วยปรอทนี้น่าสังเกต คงเป็นสิ่งที่ได้มาจากเมืองจีนก็เป็นได้ (ศรีศักร วัลลิโภดม, 2537) การที่พระ

เครื่องมือการจัดสร้างจากเทคโนโลยีและการใช้วัสดุที่แตกต่างกัน จึงสะท้อนภาพของความแตกต่างด้านภูมิภาค และการเปิดรับเทคโนโลยีจากต่างประเทศ

2. นัยยะทางการเมืองที่สะท้อนผ่านประติศักรกรรมทางพุทธศาสนา

2.1 การเสียดุลทางโครงสร้างอำนาจของรัฐ จากความไม่เข้มแข็งของระบบการเมือง ประชาชนจึงให้ความสำคัญต่อประติศักรกรรมทางศาสนามากยิ่งขึ้นนั้นสะท้อนให้เห็นถึงการเสียดุลของกลไกต่างๆ ในระบบการเมืองจนทำให้การเมืองขาดเสถียรภาพและเกิดความไม่เป็นธรรมขึ้น ประกอบไปด้วย

2.1.1 การเสียดุลของระบบการเมือง ในยุคอดีตเมื่อโครงสร้างพื้นฐานของรัฐยังไม่เข้าถึงประชาชนในเขตชนบท ประชาชนยังไม่สามารถเข้าถึงหรือพึ่งพากลไกรัฐได้เพราะโครงสร้างการคมนาคมและการสื่อสารยังไม่ทันสมัย ประชาชนจึงต้องพึ่งพาตนเองหรือหันมาพึ่งอำนาจเหนือธรรมชาติผ่านทางศาสนา (อุทัย จันทรรัตนกานต์, 2568) เครื่องรางที่เป็นส่วนหนึ่งของประติศักรกรรมทางศาสนาได้กลายเป็นสื่อกลางในการเชื่อมโยงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีพลังในการบันดาลในสิ่งที่อำนาจรัฐได้พร่องไป (บวร ขมขุนศรี, 2568) อันเป็นสิ่งที่อยู่คู่กับสังคมไทยมาก่อนพุทธศาสนา ไม่ว่าจะเป็นในรูปแบบของการวอนขอจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ หรือการสวดเพื่อเคารพบูชาตามเงื่อนไขต่างๆ ที่เป็นรูปแบบความเชื่อเฉพาะของประชาชนในแต่ละภูมิภาค

2.1.2 การเสียดุลของระบบเศรษฐกิจ ในยามที่ประเทศกำลังเผชิญกับสภาวะวิกฤติทางเศรษฐกิจนั้น ประชาชนนอกจากจะต้องพึ่งพาตนเองเพื่อลดภาระจากกลไกภาครัฐแล้ว ประชาชนจำนวนมากยังคงให้ความสำคัญต่อการบูชาพระเครื่องหรือเครื่องรางที่เชื่อว่าจะสามารถให้คุณวิเศษด้านเงินทอง โชคลาภ อันนำไปสู่สภาพคล่องทางการเงินได้ (พระเมธีวชิราภิต, ผศ.ดร. (ธรรมรัตน์ อริยธมโม), 2568) ประติศักรกรรมทางศาสนาดังกล่าวนี้นี้ได้แก่ กลุ่มของพระสวลีที่เชื่อว่าเป็นตัวแทนของพระอรหันต์ที่โดดเด่นในเรื่องของทรัพย์ หรือการบูชาพระมหาจักร์จายนะที่เชื่อว่าเมื่อบูชาแล้วจะช่วยเกื้อหนุนในด้านของทรัพย์สมบัติ นอกจากนี้ยังมีกลุ่มของเครื่องรางเช่น การบูชาแม่นางกวักที่เชื่อว่าจะช่วยในการเรียกโชคลาภและเงินทอง เป็นต้น การบูชาประติศักรกรรมทางศาสนาเหล่านี้เกี่ยวข้องกับการสร้างรายได้ของประชาชนนี้ แสดงให้เห็นถึงวิกฤติเศรษฐกิจที่เกิดขึ้น จากการสำรวจพบว่าตลาดพระเครื่องและเครื่องรางที่เชื่อว่าจะสามารถช่วยให้เกิดสภาพคล่องทางการเงินได้นั้นมีการซื้อขายหมุนเวียนได้มากกว่าพระเครื่องกลุ่มอื่นๆ

2.1.3 การเสียดุลของการบังคับใช้กฎหมาย การควบคุมทางสังคมหรือการขัดเกลาทางสังคม โดยในยุคอดีตนั้นการพกพระเครื่องหรือเครื่องรางซึ่งมีคุณวิเศษนั้น ผู้ถือจะต้องมีข้อกำหนดที่ต้องรักษาไว้หลายประการเพื่อให้พระเครื่องและเครื่องรางนั้นยังคงทรงอิทธิฤทธิ์ เช่นการรักษาศีลเคร่งครัด (พระเมธีวชิราภิต, ผศ.ดร. (ธรรมรัตน์ อริยธมโม), 2568) รวมไปถึงข้อห้ามบางประการที่แตกต่างออกไปในแต่ละผู้สร้าง ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับสถานที่หรือมีนัยยะที่ส่งผลต่อการควบคุมความประพฤติ ให้ผู้สวมใส่พระเครื่องหรือวัตถุมงคลประพฤติตนแต่ในกรอบศีลธรรมอันดีงาม (พระครูพิจิตรสรคุณ, 2568) ข้อห้ามหลายประการได้แก่ การห้ามพูดในหอน้ำซึ่งมีความชื้นสูงและเป็นแหล่งรวมของเชื้อโรค หรือการห้ามนำน้ำที่ร่างกายลงไปสัมผัสแล้วมาล้างหน้า บางผู้สร้างก็ห้ามผู้แขวนพระเครื่องดื่มเหล้าหรือเข้าไปในสถานที่อโคจร เป็นต้น ดังนั้นข้อห้ามดังกล่าวจึงเปรียบเสมือนกุศโลบายของครูบาอาจารย์ในยุคอดีตที่บัญญัติไว้ให้ลูกหลานปฏิบัติตามในประเด็นที่อยู่นอกเหนือกฎหมายหรือช่วยควบคุมทางสังคม ให้ประชาชนตั้งมั่นอยู่ในคุณงามความดี

2.2 ผลจากการเสียดุลทางโครงสร้างของรัฐที่ปรากฏในประวัติศาสตร์ทางศาสนา

2.2.1 ภาพสะท้อนระบบภูมิภาคนิยม ประวัติศาสตร์ทางศาสนานั้นได้สะท้อนให้เห็นถึงการดำรงอยู่ของแนวคิดภูมิภาคนิยมเป็นกระบวนการโต้กลับของการรวมอำนาจเข้าสู่ศูนย์กลาง มีประเด็นดังต่อไปนี้

1) พระเครื่องเบญจภาคี คือพระเครื่อง 5 ชนิดที่ศักดิ์สิทธิ์ทางด้านพุทธคุณต่างกัน อันได้แก่ พระสมเด็จ พระนางพญา พระซุ้มกอ พระผิงสุพรรณ และพระรอด (การันต์ พรหมแก้ว, 2568) โดยความหมายของเบญจภาคีนี้สามารถตีความออกมาได้ใน 2 นัยยะ โดยนัยยะแรกนั้นพระเครื่องเบญจภาคีเป็นตัวแทนของยุคสมัย 5 ยุคอันประกอบไปด้วยพระรอดที่เป็นตัวแทนของยุคสมัยหรือยุคนคร(จ.ลำพูน) พระผิงสุพรรณที่เป็นตัวแทนของยุคสมัยอุทอง (อ.อุทอง จ.สุพรรณบุรี) พระซุ้มกอที่เป็นตัวแทนของยุคสมัยสุโขทัย (พบที่กำแพงเพชร สุโขทัย ศรีสัชนาลัย) พระนางพญาที่เป็นตัวแทนของยุคสมัยอยุธยา (พบที่พิษณุโลก) และสุดท้ายคือพระสมเด็จที่เป็นตัวแทนของยุคสมัยรัตนโกสินทร์ (สมเด็จวัดระฆัง สมเด็จบางขุนพรหมและสมเด็จวัดเกศไชโย) (อุทัย จันทรรัตน์กานต์, 2568) นัยยะนี้เบญจภาคีจึงเป็นการรวบรวมถึงความเป็นมาของประวัติศาสตร์ของชาติที่อยู่ในรัฐไทยยุคอดีต นัยยะที่สองนั้นจากการศึกษาพบว่าสามารถสื่อถึงตัวแทนของกลุ่มรัฐในภูมิภาคต่างๆที่เคยมีอิทธิพลตามลุ่มน้ำที่สำคัญประกอบไปด้วยกลุ่มรัฐโบราณในภาคเหนืออันเป็นพื้นที่แย่งชิงระหว่างรัฐมหาอำนาจมีพระรอดเป็นสัญลักษณ์ของพื้นที่ กลุ่มภาคกลางตอนบนที่เป็นพื้นที่กลุ่มเหมาะสำหรับการเกษตรกรรมมีพระซุ้มกอที่สื่อถึงความมั่งคั่งและพระนางพญาที่มีชื่ออันเป็นนัยยะที่สามารถสื่อถึงวีรสตรีเป็นสัญลักษณ์ของพื้นที่ กลุ่มภาคกลางโบราณที่เชื่อกันว่าเป็นดินแดนสุวรรณภูมิมีพระผิงสุพรรณเป็นสัญลักษณ์ของพื้นที่ และกลุ่มเมืองหลวงที่เป็นศูนย์กลางการเมืองมีพระสมเด็จเป็นสัญลักษณ์ของพื้นที่ เป็นต้น

2) พระเครื่องเกจิณาจารย์ในแต่ละภูมิภาค หมายถึงพระเถระชั้นผู้ใหญ่ที่แตกฉานในหลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนาและเป็นผู้นำทางจิตวิญญาณตามภูมิต่างๆ เช่นในภาคเหนือ “ในดินแดนล้านนาหากพูดถึงพระภิกษุสงฆ์ที่ถูกกล่าวขานและได้รับศรัทธาจากพุทธศาสนิกชนมากที่สุดรูปหนึ่งเห็นจะเป็นครูบาศรีวิชัย ผู้คนจำนวนมากต่างเชื่อว่าท่านคือ “เจ้าตนบุญแห่งล้านนา” เป็นผู้ที่มาสร้างความเจริญรุ่งเรืองและสืบทอดพระพุทธศาสนาให้คงอยู่” (จิรัชติ สันติยศ, กุมภาพันธ์ 2553) ครูบาศรีวิชัยจึงเป็นเสมือนผู้นำทางจิตวิญญาณของชาวล้านนา นอกจากนี้ในส่วนของหัวเมืองฝ่ายใต้ก็มีคณาจารย์สายใต้เช่น หลวงพ่อทวดเหยียบน้ำทะเลจืดหรือตำนานที่เกี่ยวข้องกับจตุคามรามเทพและเทวดาอารักษ์ประจำเมือง เป็นต้นานเรื่องเล่าที่แพร่หลายในพื้นที่ภาคใต้ (พระครูพิจิตรสรคุณ, 2568) ในส่วนของภาคตะวันออกเฉียงเหนืออันจะเป็นสายพระปาซึ่งได้แก่หลวงปู่มั่น ภูริทัตตเถระ เป็นบูรพาจารย์ของพระวชิรญาณมุนีในชวโรยต่อในยุคที่พุทธกาล อาจจะกล่าวได้ว่าท่านได้เป็นผู้ก่อให้เกิดวงศ์พระปา ณ ยุคสมัยนั้นซึ่งมีบทบาทมาถึงปัจจุบัน (ชมรมกัลยาณธรรม, 2549) ในปัจจุบันนั้นความนิยมในพระเครื่องของประชาชนได้เกิดการเปลี่ยนแปลงจากความนิยมในพระเบญจภาคีที่ถูกบัญญัติโดยส่วนกลางมาสู่การนิยมศึกษาและสะสมในพระเกจิณาจารย์ในท้องถิ่นซึ่งเป็นแนวคิดแบบภูมิภาคนิยมหรือท้องถิ่นนิยมอย่างมีนัยยะ

2.2.2 ประวัติศาสตร์การเมืองเพื่อสะท้อนเสียงของประชาชนที่มีต่อรัฐ สถาบันทางศาสนาในยุคอดีตนั้นเป็นศูนย์รวมจิตใจของชาวบ้าน ดังนั้นกระบวนการโต้กลับทางการเมืองในยุคอดีตจึงมักแสดงออกผ่านสัญลักษณ์ทางศาสนา สามารถสรุปประเด็นได้ดังนี้

1) พุทธลักษณะที่สัมพันธ์กับเหตุการณ์ทางการเมือง ในสมัยอดีตที่มีการรบการสงคราม โดยเฉพาะเทคโนโลยีในการรบยังจำกัดอยู่ที่อาวุธระยะประชิดและใช้กำลังทหารเข้าตี ขวัญกำลังใจของนักรบ

ไพร่พลจึงเป็นสิ่งสำคัญในการชี้ขาดการรบ พระเครื่องและเครื่องรางกลายเป็นสิ่งสำคัญในการสร้างขวัญและกำลังใจ (อุทัย จันทรรัตน์กานต์, 2568) ดังนั้นในยุคสงครามจึงมักจะพบพระเครื่องที่สอดคล้องกับสถานการณ์ การเมืองที่มีสงครามได้แก่พระยอดธง ที่ใช้ในการสร้างกำลังใจให้แก่กองทัพในการนำศึกสงคราม เชื่อกันว่าใช้ประดับอยู่บนธงนำทัพเพื่อศริมงคล (พระครูพิจิตรสรคุณ, 2568) หรือกรณีช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์มีคติการสร้างพระชัยหลังช้าง ซึ่งเป็นพระปางมารวิชัยเพื่อใช้ประกอบการนำทัพและสร้างขวัญกำลังใจให้แก่กองทัพ จนในภายหลังมีการจำลองรูปแบบเหตุการณ์ดังกล่าวมาสร้างเป็นเหรียญพระชัยหลังช้างในยุคปัจจุบัน (พระเมธีวชิราภรณ์, ผศ.ดร. (ธรรมรัตน์ อริยมโน), 2568) สรุปได้ว่ามูลเหตุในการจัดสร้างพระเครื่องนั้น มีความสัมพันธ์กับบริบททางสังคมในยุคนั้นๆ ซึ่งมีทั้งบริบททางการเมือง การทำสงคราม หรือวิกฤติทางเศรษฐกิจ ทำให้เกิดการสร้างพระเครื่องที่สอดคล้องกับเหตุการณ์สำคัญในแต่ละยุคสมัย

2) สัญลักษณ์ของกลุ่มอำนาจทางการเมือง การสื่อสัญลักษณ์ทางการเมืองของประดิษฐกรรมทางศาสนานั้นเกิดขึ้นหลายยุคหลายสมัย สามารถสรุปประเด็นย่อยรายการดังนี้

- พระพุทธรูปในฐานะสัญลักษณ์ทางการเมือง เช่น เมื่อสมาชิกคณะราษฎรและรัฐบาลในขณะนั้นมีความประสงค์จะสร้างวัดประชาธิปไตย(วัดพระศรีมหาธาตุบางเขน) ขึ้นเพื่อเป็นวัดประจำคณะราษฎร รวมถึงการเป็นที่บรรจุอัฐิของผู้ก่อการและผู้สละชีพในการปราบกบฏบวรเดชขึ้นที่ทุ่งบางเขน อันเป็นที่ที่รัฐบาลคณะราษฎรมีชัยชนะเหนือกบฏบวรเดช (วิภา จิรภาไพศาล, 2562) การเปลี่ยนผ่านทางเมืองของประเทศไทยหลายสมัย โดยเฉพาะในยุคปี 2475 ได้กลายเป็นยุคสมัยที่ทำให้สัญลักษณ์ทางศาสนากลายเป็นสัญลักษณ์ทางการเมือง (อภิญา ฉัตรช่อฟ้า, 2568) เมื่อพลเอกพระยาพหลพลพยุหเสนาหัวหน้าคณะราษฎรจะอุปสมบท ณ วัดประชาธิปไตย ซึ่งนับเป็นครั้งแรกที่มีการทำพิธีอุปสมบทเป็นปฐมฤกษ์ของวัด แม้ในขณะนั้นการก่อสร้างต่างๆ ยังไม่เรียบร้อยดีนักรัฐบาลก็กราบบังคมทูลขอพระบรมราชานุญาตอัญเชิญพระพุทธรูปสี่องค์ รัชกาลที่ 1 ไปประดิษฐานเป็นการชั่วคราว 1 วัน สำหรับงานอุปสมบทดังกล่าว (วิภา จิรภาไพศาล, 2562) การอัญเชิญพระพุทธรูปสี่องค์ซึ่งในแง่นี้คือตัวแทนของกลุ่มอนุรักษนิยมให้มาอยู่ในพื้นที่ของกลุ่มประชาธิปไตย จึงเป็นการอัญเชิญที่มีนัยยะทางการเมืองอย่างมีนัยยะ

- สัญลักษณ์แทนของภูมิภาคทางการเมือง ประวัติความเป็นมาของพระพุทธรูปชินราชตามพงศาวดารเหนือว่าพระเจ้าศรีธรรมไตรปิฎกได้มาสร้างเมืองพิษณุโลก พระองค์ดำริจะสร้างพระพุทธรูป 3 องค์คือ พระพุทธรูปชินศรี พระศรีศาสดา เฉพาะพระพุทธรูปชินราชองค์เดียวเท่านั้นที่หล่อไม่สำเร็จจนกระทั่งมีชีปะขาวมาช่วยจึงหล่อได้สำเร็จ จากประวัติการสร้างพระพุทธรูปทั้ง 3 องค์นี้ชี้ให้เห็นฐานะของพระพุทธรูปชินราชว่าสูงกว่าพระพุทธรูปชินศรีและพระศรีศาสดา เพราะต้องอาศัยเทวดามาสร้าง (จันทรรัตน์ คงทัพ, 2562) ดังนั้นพระพุทธรูปชินราชจึงเสมือนเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของหัวเมืองฝ่ายเหนือ เป็นสื่อกลางระหว่างมนุษย์และสิ่งศักดิ์สิทธิ์และได้รับการนับถืออย่างกว้างขวางในเขตภาคกลางตอนบน นอกจากนี้กรณีของหลวงพ่อบุญรอดซึ่งพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ประจำภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีความเป็นมาที่เหนือธรรมชาติเช่นการลอยทวนกระแสน้ำ การมีเทวดารักษาอยู่ในองค์พระ เป็นต้น พระพุทธรูปจึงเป็นสัญลักษณ์แทนของภูมิภาคทางการเมือง เช่นพระพุทธรูปชินราช ที่เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำภาคกลางตอนบน หลวงพ่อบุญรอดซึ่งเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ หลวงพ่อบุญรอดซึ่งเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของภาคอีสานตอนบน ประดิษฐกรรมของศาสนาฮินดูของภาคอีสานตอนล่าง พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวรของภาคใต้ พระแก้วมรกตของกรุงเทพมหานครฯ เป็นต้น ปรากฏการณ์ดังกล่าวสะท้อนภาพของภูมิภาคนิยมของประเทศไทยได้อย่างชัดเจน

2.3 นัยยะการบูรณาการหลักคิดทางศาสนา

2.3.1 การแฝงหลักคิดทางศาสนา ในส่วนนี้เป็นกุศโลบายของผู้จัดสร้างประดิษฐกรรมทางศาสนา โดยแฝงแง่คิดมุมมองทางการเมืองเอาไว้เช่นการสร้างพระปิดตา โดยมีความหมายนัยยะแรกคือการปิดตาจากกิเลส หรือพระปิดตาที่มีลักษณะปิดทวารต่างๆในร่างกาย สื่อถึงการปิดกั้นการรับรู้จากภายนอกและภายใน (พระครูเกษมพัฒนาภิ, 2568) โดยนัยยะที่สองนั้นพระเกจิอาจารย์โบราณที่มีชื่อเสียงจะมีลูกศิษย์เป็นจำนวนมาก การสร้างสัญลักษณ์พระปิดตาจึงเสมือนการปิดตาจากเรื่องทางโลก ละวางประเด็นทางการเมือง หรือการสร้างสัญลักษณ์ของพระเหนือพรหมซึ่งมีผู้อธิบายว่าน่าบางส่วนของพุทธประวัติในช่วงที่พระพุทธเจ้าไปปราบทูลีของท้าวผกาพรหม แต่ในการตีความทางการเมืองแล้วพระเหนือพรหมมีความหมายว่าแม่พรหมผู้เป็นใหญ่ มีฤทธิ์มากยังต้องมีพระอยู่บนเศียร เสมือนผู้เป็นใหญ่ในบ้านเมืองที่ประกอบไปด้วยอำนาจและบารมีจะต้องมีคุณธรรมจริยธรรมไว้เหนือเศียรเกล้า นอกจากนี้ยังมีการแฝงคติธรรมอื่นๆอีกเป็นจำนวนมากเช่นพระสมเด็จที่ออกเป็นร่องเสมือนมารดาที่อุ้มบุตรเอาไว้ในท้อง พระกรรณยานหมายถึงอย่าหุบปากฟังความข้างเดียว เป็นต้น

2.3.2 สัญลักษณ์การผสมผสานแนวคิดระหว่างเถรวาทและมหายาน พุทธศาสนาในประเทศไทยนั้นประกอบไปด้วยนิกายเถรวาทและนิกายธรรมยุติซึ่งมีการเข้าถึงสภาวะที่เรียกว่า “นิพพาน” อันเป็นความว่าง เป็นสภาวะที่รู้ได้เฉพาะบุคคล (พระครูเกษมพัฒนาภิ, 2568) แตกต่างจากพุทธศาสนาที่เจริญรุ่งเรืองในเอเชียตะวันออกที่เน้นการปฏิบัติเพื่อเข้าถึงสภาวะอันเป็นทิพย์และดำรงสภาวะทิพย์อยู่ชั่วนิรันดร์ ในยุคอดีตนั้นการแบ่งระหว่างพุทธศาสนานิกายเถรวาทและพุทธศาสนานิกายมหายานนั้นมีวิธีการแบ่งที่ชัดเจน แต่ในยุคปัจจุบันจากการศึกษาประดิษฐกรรมทางศาสนาพบว่า การผสมผสานระหว่างนิกายเถรวาทและนิกายมหายาน เช่นการที่พุทธเถรวาทบางส่วนนับถือเจ้าแม่กวนอิมตามแบบของมหายาน รวมไปถึงการเปลี่ยนแปลงแนวคิดของพุทธเถรวาทที่เคยเชื่อในเรื่องของกฎแห่งกรรมและใช้การสะสมบุญในการเอาชนะอุปสรรค เปลี่ยนเป็นการนับถือพระโพธิสัตว์แบบลัทธิมหายานที่อวดารลงมาเพื่อช่วยในการปราบมารร้าย เป็นต้น

2.3.3 การผสมผสานระบบภูมิปัญญาการรักษาโรค

1. พระเครื่องในการบำบัดโรค ในยุคอดีตนั้นการรักษาโรคในระบบภูมิปัญญานับเป็นสิ่งสำคัญในการแฝงกุศโลบายผ่านประดิษฐกรรมทางศาสนา โดยเฉพาะการใช้ยาสมุนไพรที่มีสรรพคุณในการบำบัดรักษาโรคเป็นมวลสารสำคัญในการสร้างพระเครื่อง (พระครูพิจิตรสรคุณ, 2568) ชาวบ้านในสมัยก่อนที่ห้อยพระเครื่องรางก็จะใช้พระเครื่องที่ประกอบไปด้วยยานยาอันมีสรรพคุณในการรักษาโรค มาใช้ในการบำบัดรักษาด้วยวิธีการพื้นบ้านที่แตกต่างกัน (พระครูเกษมพัฒนาภิ, 2568) โดยเฉพาะเวลาเข้าป่ายังพบความเชื่อในเรื่องการอมพระที่ผสมด้วยยานยา จะช่วยให้ปลอดภัยจากอาถรรพ์ป่าหรือใช้ฝนทำยารักษาอาการบาดเจ็บและแก้พิษจากสัตว์พิษได้

2. โลหะวิทยาและแร่ธาตุ ในสมัยก่อนครูบาอาจารย์มักจะเรียนรู้การผสมโลหะโดยเฉพาะการแปรโลหะให้เป็นทองในความเชื่อของตะวันตก และการผสมโลหะให้มีคุณวิเศษตามความเชื่อในตะวันออกเฉียงใต้ (อภิญา ฉัตรช่อฟ้า, 2568) ในประเทศไทยเองก็มีการผสมโลหะซึ่งในยุคอดีตก็จะมีโลหะพื้นฐานคือทองแดง ดีบุกและตะกั่ว เป็นธาตุพื้นฐานที่ใช้ในการผสมตามสัดส่วนเพื่อให้ได้โลหะผสมที่เชื่อว่าหากทำการผสมโลหะอย่างถูกต้องตามขั้นตอนและมีการผสมปรอทและกำมะถันอย่างถูกต้องวิธี จะสามารถสร้างโลหะที่เป็นมงคลและเป็นวัสดุสำคัญในการสร้างพระเครื่องหรือเครื่องรางได้ (อุทัย จันทรรัตนกานต์, 2568) ซึ่งในยุคอดีตนั้นเชื่อกันว่าโลหะมงคลเหล่านี้สามารถป้องกันสิ่งที่เป็นอัปมงคล อันเป็นสาเหตุของการเกิดโรคภัยไข้เจ็บ ตลอดจนจนสามารถช่วยเกื้อหนุนดวงชะตาให้เกิดสิริมงคลต่อผู้สวมใส่ได้เช่นกัน

อภิปรายผลการวิจัย

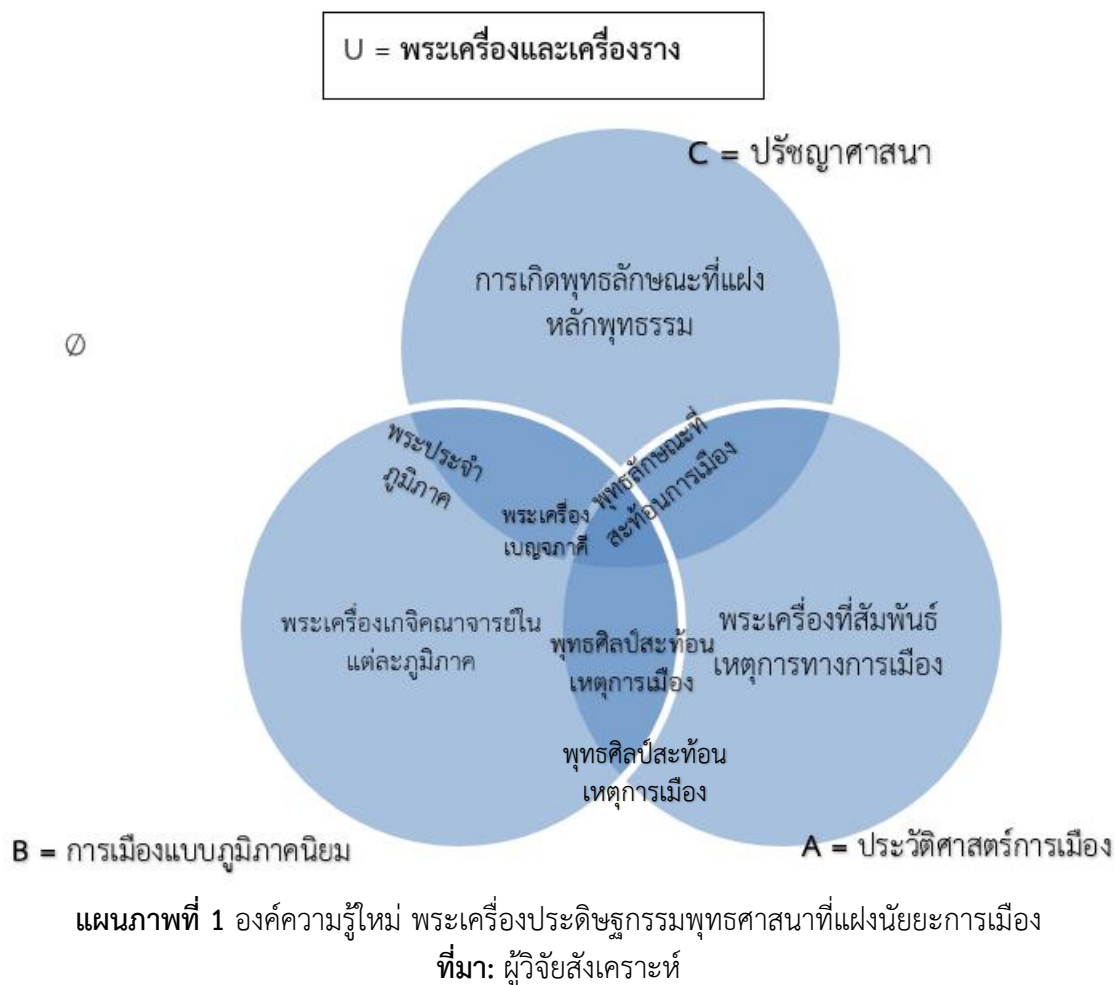
งานวิจัยเรื่อง “พระเครื่องกับการเมือง : ประดิษฐานทางศาสนาที่สื่อนัยยะทางการเมือง” นั้นผลการศึกษาพบว่ามีความเกี่ยวข้องกับแนวคิดทางการเมืองดังนี้คือ

1. พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของพระเครื่องในสังคมไทย พบว่าประติษฐานทางศาสนาในยุคแรกก่อนที่จะเป็นพระเครื่องคือพระพิมพ์ซึ่งพบตั้งแต่สมัยทวารวดี ต่อมาได้มีการพัฒนากระบวนการผลิต การปรับปรุงคุณสมบัติของวัสดุที่ใช้ในการสร้าง โดยบูรณาการเทคโนโลยีที่ได้รับมาจากต่างประเทศและเทคโนโลยีที่มีในแต่ละท้องถิ่น ผสมกับการเปิดรับแนวคิดทั้งฝ่ายมหายานและเถรวาท จึงกลายเป็นพระเครื่องและเครื่องรางที่มีอัตลักษณ์เฉพาะเจาะจงตามแต่ละประเภท มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อสืบทอดพุทธศาสนา แฝงแนวคิดทางปรัชญา การดำเนินชีวิตและตอบสนองต่อความต้องการของประชาชนในแง่ของการเป็นศูนย์รวมและที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ การสะเดาะเคราะห์ รักษารอคายฯ แฝงแนวคิดทั้งในมิติการเมือง เศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรมสะท้อนถึงแนวคิดทางการเมืองแบบภูมิภาคนิยมและยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ สอดคล้องกับงานวิจัยของ (พระวิฑูล โปธิเศษ, 2566) พบว่าพระเครื่องมีพัฒนาการมาจากพระพิมพ์ซึ่งเกิดขึ้นภายหลังพุทธกาล โดยเกิดจากแนวคิดการสร้างเพื่อระลึกถึงพระพุทธเจ้า สังฆะนียสถาน เพื่อการสืบทอดอายุพุทธศาสนา เผยแผ่หลักคำสอน และเพื่อเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจและสอดคล้องกับงานวิจัยของ (ชุดิพนธ์ วรอำไพ, 2564) ศึกษาเรื่อง พระเครื่องในสังคมไทย: บทบาทและความหมาย พบว่าพระเครื่องสามารถเชื่อมโยงผู้คนในชุมชนเดียวกันที่มีความสนใจร่วมกัน การรวมกลุ่มเพื่อแลกเปลี่ยนประสบการณ์และความรู้เกี่ยวกับพระเครื่องเป็นการสร้างเครือข่ายทางสังคม

2. นัยยะทางการเมืองที่สะท้อนผ่านประติษฐานทางพุทธศาสนา พบว่าการถอดนัยยะการเมืองเกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ทางการเมือง การสะท้อนภาพของการเชื่อมโยงแนวคิดระบบภูมิภาคนิยมร่วมกับหลักคิดทางศาสนา อุดมการณ์และความเชื่อทางศาสนา ฐานคิดแบบภูมิปัญญาเรื่องการผสมโลหะธาตุและว่านยาสมุนไพร ซึ่งในที่นี้หมายถึงพุทธศาสนาทั้งนิกายเถรวาทและแบบมหายาน ควบคู่กับความเชื่อท้องถิ่นและคติชนวิทยา สอดคล้องกับงานวิจัยของ (อุดม จันทิมา, 2567) เรื่อง พระเครื่องกับวัฒนธรรมไทย: การปรับตัวในบริบทสังคมร่วมสมัย พบว่าพระเครื่องยังคงมีบทบาทสำคัญในการเชื่อมโยงประวัติศาสตร์และความเชื่อของชาวไทย โดยเฉพาะในบริบทที่ผู้คนมองหาความมั่นคงทางจิตใจในยุคที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว สอดคล้องกับงานวิจัยของ (พระมหาณัฐพล โพธิ์, 2560) เรื่อง อุดมการณ์ทางความเชื่อและศาสนาในสังคมไทยพบว่า ชื่อพระเครื่องมีความสัมพันธ์กับอุดมการณ์ความเชื่อดั้งเดิมประกอบไปด้วยความเชื่อศาสนาพราหมณ์ฮินดู อุดมการณ์ความเชื่อทางพุทธศาสนา อุดมการณ์ลัทธิพิธีในสังคมสมัยใหม่และภาพสะท้อนความซับซ้อนของระบบความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย

องค์ความรู้ใหม่

การศึกษาเรื่อง พระเครื่องประติษฐานทางพุทธศาสนาที่แฝงนัยยะการเมืองสามารถนำเสนอด้วยแผนภาพดังนี้

จากแผนภาพที่ 1 ผู้วิจัยอธิบายกระบวนการ ได้ดังนี้

เอกภพสัมพันธ์ U คือพระเครื่องและเครื่องราง รวมไปถึงประดิษฐ์กรรมทางศาสนาในรูปแบบอื่น

เซต A คือมิติประวัติศาสตร์ทางการเมือง

เซต B คือการเมืองแบบภูมิภาคนิยม

เซต C คือปรัชญาศาสนา ซึ่งรวมถึงแนวคิดแบบมหายาน เถรวาท และความเชื่อในรูปแบบของคติชนวิทยา

$(A \cap C) - \emptyset$ พระเครื่องหรือประดิษฐ์กรรมทางศาสนาที่แฝงด้วยประวัติศาสตร์การเมืองและหลักปรัชญาศาสนาโดยไม่เกี่ยวข้องกับแนวคิดภูมิภาคนิยม(ในแผนภาพใช้คำว่าพุทธลักษณะ) อาจจะเป็นตัวแทนของการสะท้อนยุคสมัยทางประวัติศาสตร์หรือจัดสร้างเพื่อเป็นอนุสรณ์หรือขวัญกำลังใจจากเหตุสงคราม

$(B \cap C) - A$ พระเครื่องหรือประดิษฐ์กรรมทางศาสนาที่แฝงด้วยการเมืองแบบภูมิภาคนิยมและปรัชญาศาสนาโดยไม่เน้นประวัติศาสตร์การเมืองหรือเหตุการณ์การเมือง มีนัยยะสื่อถึงลักษณะของความเป็นภูมิภาคนิยมและอัตลักษณ์ร่วมกันในเชิงพื้นที่ เช่นหลวงพ่อโสธรที่ได้รับการนับถือ

จากประชาชนในภาคตะวันออก หรือหลวงพ่พระพุทธรูปชินราชที่ได้รับความศรัทธาในเขตหัวเมืองเหนือตอนล่างตามการแบ่งภูมิภาคในสมัยอยุธยา

(A $\wedge$ B) – C พระเครื่องหรือประดิษฐกรรมทางศาสนาที่แฝงด้วยประวัติศาสตร์การเมืองและการเมืองแบบภูมิภาคนิยมโดยไม่เน้นปรัชญาศาสนา(ในแผนภาพใช้คำว่าพุทธศิลป์) เช่น การสร้างพระซุรค์ไชยศรีของอาณาจักรลุ่มแม่น้ำภาคกลาง เพื่อเป็นคู่ตรงข้ามของดาบสะหรีกัญไชย มักจะปรากฏในประดิษฐกรรมทางศาสนาที่เกี่ยวข้องกับการเมือง อำนาจและดินแดนมากกว่ามิติติดทางพุทธศาสนา

A $\wedge$ B $\wedge$ C คือจุดซ้อนทับที่มีมิติร่วมทั้งสามด้านคือด้านประวัติศาสตร์การเมือง ด้านการเมืองแบบภูมิภาคนิยมและด้านปรัชญาศาสนา ในแผนภาพคือพระเครื่องเบญจภาคีที่วงการพระเครื่องให้การยอมรับ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

รัฐบาลควรให้การส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับพระเครื่องหรือประดิษฐกรรมทางศาสนาอย่างมีเหตุผลมากกว่าการมกมาย รัฐบาลควรเผยแพร่ให้ความรู้เกี่ยวกับ ประดิษฐกรรมทางศาสนาที่สื่อนัยยะทางการเมืองเพื่อสร้างความเข้าใจที่ถูกต้องให้แก่ประชาชน

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

การวิจัยเกี่ยวกับพระเครื่องและเครื่องรางนั้น ผู้วิจัยต้องกำหนดเฉพาะเจาะจงผู้ให้ข้อมูลหลัก โดยเน้นผู้ที่มีความรู้ในทางการเมืองและด้านพระเครื่องไปด้วยพร้อมกัน โดยในแต่ละภูมิภาคที่ศาสตร์ด้านพระเครื่องนั้นเป็นสังคมปิด การกำหนดผู้ให้ข้อมูลหลักในแต่ละภูมิภาคที่ไม่เกี่ยวข้องกัผลประโยชน์จึงกระทำไดยาก อีกทั้งการกำหนดผู้ให้ข้อมูลหลักในแต่ละภูมิภาคจำนวนหลายคนเพื่อให้เห็นถึงการเปรียบเทียบข้อมูลยังสัมพันธ์กับข้อจำกัดด้านงบประมาณและเวลา ดังนั้นการศึกษาในครั้งต่อไปจึงควรศึกษาเชิงลึกในแต่ละภูมิภาคโดยเน้นวิจัยทีละภูมิภาค เพื่อความสะดวกในการลงพื้นที่เก็บข้อมูลและการจัดการด้านงบประมาณ

เอกสารอ้างอิง

- จันทร์รัตน์ คงทัพ. (2562, 1 สิงหาคม). ทำไม “พระพุทธรูปชินราช” จึงเป็นพระพุทธรูปที่จำลองมากที่สุด. *ศิลปวัฒนธรรม*.
- จิรัชชาติ สันติยะศ. (2553, กุมภาพันธ์). “ครุฑาครีววิชัย” กับคตินิยมแบบ “ครุฑา” (ใหม่) ช่วงทศวรรษ 2530–2550. *ศิลปวัฒนธรรม*.
- ฉัตรชัย เมืองฤทธิ์. (2550). *เหตุผลในการตัดสินใจเช่าซื้อพระเครื่องของเซียนพระในเขตกรุงเทพมหานคร* [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, วิทยาลัยการบริหารรัฐกิจ มหาวิทยาลัยบูรพา].
- ชมรมกัลยาณธรรม. (2549). *ประวัติพระอาจารย์มั่น ภูริทัตโต และมุตโตทัย* (พิมพ์ครั้งที่ 1). ก้อนเมฆแอนด์กันยกรูป.
- ชุตินันท์ วรอำไพ. (2564). *พระเครื่องในสังคมไทย: บทบาทและความหมาย*. สำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย.

- พงศ์พันธุ์ รัตนกุล. (2563). *ศรัทธาและความเชื่อในพระเครื่อง: พลังทางจิตวิญญาณในชีวิตประจำวัน*. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระมหาณัฐพล โพไพ. (2560). *ชื่อพระเครื่อง: ลักษณะทางภาษากับอุดมการณ์ทางความเชื่อ* [วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยมหาสารคาม].
- พระวิบูล โพธิ์เศษ. (2566). ความเชื่อเรื่องพระเครื่องในสังคมไทย. *วารสารบัณฑิตศึกษาชัยภูมิปริทรรศน์*, 1(1).
- พิเชฐ สมบัติ. (2561). *การสร้างอัตลักษณ์และความศรัทธาในพระเครื่อง*. จิตวิญญาณไทย.
- วิภา จิรภาไพศาล. (2562, ธันวาคม). พระพุทธสิหิงค์ รัชกาลที่ 1 กับการเมืองไทย สมัยคณะราษฎร. *ศิลปวัฒนธรรม*, 41(2).
- ศรีศักร วัลลิโภดม. (2537). *พระเครื่องในเมืองสยาม*. สำนักพิมพ์มติชน.
- สมบุญ สุขสำราญ. (2527). *พุทธศาสนากับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมือง*. โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุภาพรณ ญ บางช้าง. (2535). *พุทธธรรมที่เป็นรากฐานไทยสมัยสุโขทัยถึงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง*. จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อุดม จันทิมา. (2567). พระเครื่องกับวัฒนธรรมไทย: การปรับตัวในบริบทสังคมร่วมสมัย. *วารสารภาษาไทยและวัฒนธรรมไทย*, 10(2).

รายชื่อผู้ให้สัมภาษณ์ (เรียงตามวันที่สัมภาษณ์)

- อุทัย จันทรัตนกานต์. (5 พฤศจิกายน 2568). สัมภาษณ์เรื่อง พระเครื่อง ประดิษฐานทางศาสนาที่แฝงนัยยะการเมือง [บทสัมภาษณ์]. สัมภาษณ์โดย นรพัชร เสาธงทอง.
- การันต์ พรหมแก้ว. (4 ธันวาคม 2568). สัมภาษณ์เรื่อง พระเครื่อง ประดิษฐานทางศาสนาที่แฝงนัยยะการเมือง [บทสัมภาษณ์]. สัมภาษณ์โดย นรพัชร เสาธงทอง.
- บวร ขมขุนศรี. (6 ธันวาคม 2568). สัมภาษณ์เรื่อง พระเครื่อง ประดิษฐานทางศาสนาที่แฝงนัยยะการเมือง [บทสัมภาษณ์]. สัมภาษณ์โดย นรพัชร เสาธงทอง.
- อภิญา ฉัตรช่อฟ้า. (11 ธันวาคม 2568). สัมภาษณ์เรื่อง พระเครื่อง ประดิษฐานทางศาสนาที่แฝงนัยยะการเมือง [บทสัมภาษณ์]. สัมภาษณ์โดย นรพัชร เสาธงทอง.
- พระครูเกษมพัฒนกิจ. (15 ธันวาคม 2568). สัมภาษณ์เรื่อง พระเครื่อง ประดิษฐานทางศาสนาที่แฝงนัยยะการเมือง [บทสัมภาษณ์]. สัมภาษณ์โดย นรพัชร เสาธงทอง.
- พระเมธีวชิราภิต, ผศ.ดร. (ธรรมรัตน์ อริยมโน). (18 ธันวาคม 2568). สัมภาษณ์เรื่อง พระเครื่อง ประดิษฐานทางศาสนาที่แฝงนัยยะการเมือง [บทสัมภาษณ์]. สัมภาษณ์โดย นรพัชร เสาธงทอง.
- พระครูพิจิตรสรคุณ. (21 ธันวาคม 2568). สัมภาษณ์เรื่อง พระเครื่อง ประดิษฐานทางศาสนาที่แฝงนัยยะการเมือง [บทสัมภาษณ์]. สัมภาษณ์โดย นรพัชร เสาธงทอง.